

Інформація про перебування Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин К. Воллебека в Російській Федерації

З метою проведення дослідження щодо стану забезпечення освітніх прав українців, які проживають у Росії, 9-13 березня 2009 р. в Російській Федерації перебував Верховний комісар Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) з питань національних меншин **Кнут Воллебек (Knut Vollebaek)**. З Верховним комісаром також прибули **Гайр Сьоберг** – особистий радник, **Сабіна Махль (Sabine Machl)** – старший радник, **Дмитро Алешкевич (Dmitri Aleshkevitch)** – радник з політичних питань, **Білл Боурінг (Bill Bowring)** – експерт з питань освіти, **Зденка Мачнюкова (Zdenka Machnyikova)** – експерт з питань освіти.

9-11 березня група співробітників ОБСЄ перебувала в Москві. 9 березня відбулася зустріч Верховного комісара з керівництвом Об'єднання українців Росії та Федеральної національно-культурної автономії українців Росії: співголовою ОУР та ФНКА УР **Валерієм Семененком** (м. Москва), заступником голови ОУР, головою комісії ОУР з питань освіти **Мирославою Філіпповою** (м. Томськ) та працівниками освіти Об'єднання **Людмилою Найденом** (м. Нижньокамськ, Республіка Татарстан), **Орисею Довгань** (м. Сургут Тюменської області), **Антоніною Макаревич** (м. Томськ), головою Об'єднання українців Кубані **Миколою Сергієнком** (м. Краснодар). 10 березня представники ОУР взяли участь у робочому засіданні з експертною групою Верховного комісара.

Також відбулися зустрічі Верховного комісара в Державній Думі та Раді Федерації Федеральних Зборів, МЗС, Міністерстві регіонального розвитку, Департаменті освіти Москви, Посольстві України в Росії. 11 березня Верховний комісар на прохання Об'єднання українців Росії (у зв'язку із здійсненням у 2007 р. політичної зачистки Бібліотеки української літератури в Москві) ознайомився з роботою цього державного закладу культури. Кнут Воллебек цікавився можливостями Бібліотеки у задоволенні гуманітарних потреб українського населення, одержанні читачами об'єктивної фактологічної інформації, зокрема, про висвітлення дискусійних питань історії, літератури, співробітництвом БУЛ з українськими організаціями Москви, Росії. Верховного комісара цікавили питання професійності нинішніх співробітників Бібліотеки, їхнього знання української мови та літератури, української культури.

Під час зустрічей Валерій Семененко поінформував Верховного комісара про роботу Об'єднання українців Росії та Федеральної національно-культурної автономії українців Росії, структуру організацій, торкнувся проблем української національної освіти в Російській Федерації.

На даний час українська мова та деякі українознавчі предмети вивчаються в базовому шкільному плані у кількох школах Москви, в Республіці Башкортостан, у Томську. В Московському лінгвістичному ліцеї № 1555, Заозерній школі № 16 м.Томська, кількох школах Башкортостану українська мова вивчається як предмет. В селі Золотоношка Республіки Башкортостан працює єдиний в Росії комплекс - дитячий садок – школа, де всі діти вивчають

українську мову. Факультативно українська мова вивчається у кількох школах Москви, республік Комі та Башкортостану, Ханти-Мансійського автономного округу. Українська мова та історія козацтва викладаються в Краснодарській крайовій дитячій експериментальній школі народного мистецтва. Існує декілька недільних (суботніх) шкіл при освітніх закладах або українських товариствах Москви, Республіки Башкортостан, Республіки Татарстан, Ханти-Мансійського автономного округу, Камчатської, Томської областей. У 9 вищих навчальних закладах Росії — Московському державному університеті ім. М.В. Ломоносова, Московському державному лінгвістичному університеті, Московському державному інституті міжнародних відносин, Дипломатичній академії, Воронежському, Красноярському та Тюменському державних університетах, Томському державному педагогічному університеті, Уфимській філії Московського відкритого державного педагогічного університету предмети україністики викладаються у складі блоку слов'янської філології.

Представників ОБСЄ цікавило, чи є в Росії соціальне замовлення на вивчення української мови, української культури. З інформації представників російської влади, органів освіти, наданої експертній комісії складається враження, що попиту на українську освіту в Росії немає. Людмила Найдено вважає, «що потреба в українській освіті є і велика». Інша справа, що навіть почути про створення українського освітнього закладу досить важко. Ініціативи у запровадженні української освіти з боку українців замало, а з боку російської влади її немає зовсім.

Значний вплив на освітянську роботу має рівень відношень між Україною і Росією, від чого страждають пересічні громадяни, які змушені вислуховувати на адресу України приниження, кепкування. Часто з цієї причини людина взагалі не зізнається в приналежності до своєї нації, а тому де вже говорити про прагнення до навчання. Мирослава Філіппова висловила загальну думку представників ОУР, що «для запровадження національної освіти в Росії формально перешкод немає, але інформаційна війна російських ЗМІ проти України значно ускладнює проблему української освіти». Були випадки, коли вже після набору в український клас батьки забирали дітей. Трапляються випадки відкритого ворожого ставлення до України, а відтак і до української мови. Микола Сергієнко навів приклад своєрідного, але тим не менш типового ставлення до української мови в Росії. В школі народного мистецтва у Краснодарі українська мова вивчається під назвою «кубанського наречія». Інакше як приниженням української мови це важко назвати.

Валерій Семененко зазначив, що в Російській Федерації не склалась система української освіти, немає українських шкіл та дошкільних дитячих закладів. Причини цього є об'єктивні і суб'єктивні: наслідки довготривалої русифікації та асиміляції українців, невирішення проблем української освіти та української мови в Україні, особливо в її східних та південних регіонах, слабкість українського інформаційного простору, його практична відсутність в Росії, відсутність української церкви в Росії, значний вплив геополітичної ідеології російського істеблішменту на задоволення гуманітарних потреб українців, внутрішнє несприйняття в Росії як більшістю еліти, так і широким

громадським загалом незалежного статусу України, самовизначення української нації, самостійності української мови.

У 20-30-х р.р. минулого століття в Росії були спроби створення системи української освіти, з одночасним впровадженням програми українізації в самій Україні. Були відкриті українські школи на Кубані (понад 100), на Далекому Сході, в інших регіонах. З 1932 р. програму українізації радянська влада почала згортати. Українські школи, газети, культурні осередки в Росії були закриті, знищені. У 1938 р. було ліквідовано Бібліотеку української літератури в Москві.

Сучасне законодавство Російської Федерації декларує можливість розвитку національної освіти, але тут можна згадати сумнозвісну сталінську конституцію. Це була демократична конституція, яка давала громадянам право на всілякі свободи. У дійсності конституція і реальність становили собою два зовсім різні світи, які ніяк не стикалися. Між конституцією і її практичним втіленням була непереборна прірва.

Згідно всім переписам населення Російської імперії і Радянського Союзу українці займали друге місце в загальній чисельності населення країни. За 13 років між переписами 1989р. і 2002 р. кількість українців в Російській Федерації зменшилась з 4,5 до 2,5 мільйонів, і вони посіле третє місце. Важко пояснити стрімке скорочення кількості українців на 2 мільйони тільки процесами етнічної асиміляції і часткової міграції в Україну. Виходить, або кількість українців в ході перепису занижена, чого не можна виключати, або в країні створена така політична атмосфера, коли бути українцем те тільки незручно, але й небезпечно.

Українські організації не залучаються до участі в розробці і провадженні політики та програм з національної освіти. Починаючи з 1993 р. українські організації домагаються розробки і прийняття Федеральної державної програми підтримки розвитку української культури та освіти в Росії (резолюції чотирьох Конгресів українців Росії – 1993, 1997, 2002, 2005 рр.). Такої програми немає досі. Немає постійного діалогу федеральної та регіональної влади та громадських організацій. В країні, де живе біля 2,5 мільйонів українців немає жодної української школи, а ті школи, в яких вивчається українська мова, є по своїй суті російськими.

У вертикалі російської влади численні реорганізації виконавчої влади призвели до зменшення ваги національного питання у практичній діяльності федеральних державних структур. Департамент міжнаціональних відношень Міністерства регіонального розвитку Російської Федерації, Консультативна рада з питань національно-культурних автономій при міністерстві виконують декоративні функції, діють чисто формально, не маючи практично жодних важелів для вирішення проблем національних меншин.

Сьогодні в деяких регіонах, зокрема в Москві, розроблені концепції національної освіти, які передбачають введення етнонаціонального компоненту в навчальні програми (мова, народознавство, музика, пісня). Впливу на розробку таких концепцій національно-культурні організації не мають.

Влада не проводить ніякої роз'яснювальної роботи з населенням щодо національної освіти. Така робота не проводиться ні на федеральному рівні, ні в місцях компактного проживання українців. Тим більше не заохочуються батьки.

У більшості країн, де є українська діаспора, велику роль у становленні системи української освіти відіграє українська церква (православна, греко-католицька та інші національні за формою церкви). Такої можливості в Росії немає, бо російська влада чинить шалений опір появі в Росії парафій українських церков. А Російська православна церква ніколи не переймалася проблемами української освіти. Немає в Росії і можливості відкрити приватну національну школу.

В Росії є буквально декілька шкіл, де українська мова вивчається як предмет невеликою кількістю учнів, що свідчить – це є виняток, який підкреслює загальне правило: **системи української освіти в Росії не існує**. Відповідно, фактично немає підготовки вчителів української мови, ніхто не забезпечує, тим більше не випускає українські підручники. При відсутності випуску підручників також відсутні спроби замовити їх в Україні.

При реалізації гуманітарних прав українців дуже гострою є проблема спірних географічних, історичних, культурних аспектів. Російська влада не сприймає відмінних від офіційної точки зору поглядів на такі аспекти.

У Росії спостерігається політизація всього комплексу питань, що стосуються української гуманітарної сфери. Після 2005 р., коли проти України фактично розпочалася інформаційна війна, в Росії почалася «зачистка» українського гуманітарного простору. Це проявлялось:

- у спробах привести до керівництва в українських організаціях людей (або створити маріонеткові організації), які б обмежили національну-культурну і освітню діяльність художньою самодіяльністю і виконували вказівки влади;
- у жорсткому тискові, який почав чинитися на українські організації, окремих активістів, які своїми діями не вписувалися в рамки офіційної ідеології;
- цензурі культурологічних заходів українських товариств з метою недопущення акцій, які не відповідають офіційній ідеології.

Так, на початку 2008 р. у Москві був закритий, що швидше нагадувало розгром, Український освітній центр при середній школі № 124, який проіснував понад 10 років. Тепер уже немає сумніву, що центр був ліквідований не в останню чергу з подання «компетентних органів».

У 2006-2007 р. було зачищено Бібліотеку української літератури в Москві, в якій «звили кубло українські націоналісти». Правління Об'єднання українців Росії в своєму відкритому листі до Президента Росії зазначає (копія додається), що після відомого листа колишнього Президента **В. Путіна** (листопад 2007 р.) становище в Бібліотеці лишається вкрай ненормальним, що викликає занепокоєння всіх, хто вболіває за долю цієї єдиної в Росії державної установи культури, створеної для задоволення інформаційних і освітніх потреб українського населення. Після звільнення 9 (!) співробітників у бібліотеку прийшло нове керівництво і найняті ним люди, які в більшості не знають української мови, дуже далекі від української культури. Більше того, в

Бібліотеці з'явилися співробітники, які всупереч офіційно задекларованому курсу на розвиток добросусідських відношень з Україною проводять антиукраїнську діяльність, відверто пропагують несприйняття української державності, всіляко зневажають українську культуру, мову, літературу. Всупереч вказівці Президента Росії про необхідність участі української громадськості в діяльності Бібліотеки представники громадськості (Об'єднання українців Росії, об'єднання «Українці Москви», представники творчої, наукової інтелігенції), які доклали чимало зусиль для відродження Бібліотеки, фактично виведені зі складу Громадської Ради при Бібліотеці, а засідання Ради взагалі не проводяться. Вкрай незадовільною є ситуація з комплектуванням фонду БУЛ, що спричинено непрофесійністю, некомпетентністю відповідальних за цю ланку роботи співробітників бібліотеки.

12 березня Верховний комісар перебував в Республіці Башкортостан. Треба відзначити урочистий прийом Верховного комісара в Башкортостані. Гостей прийняв Президент Республіки **Муртаза Рахімов**. Під час візиту делегацію супроводжували представники керівництва республіки. На зустрічах були присутні представники міністерств, районних адміністрацій, управлінь культури та освіти, керівники Республіканського національно-культурного центру українців Башкортостану «Кобзар» **Володимир Дорошенко, Василь Бабенко**, працівники навчальних закладів, де вивчається українська мова. Згідно з програмою візиту Верховний комісар відвідав школу в селі Золотоношка, населеному переважно вихідцями з України. В сільській школі українська мова вивчається як предмет. З українською мовою також знайомлять дітей у дошкільному дитячому закладі. Верховного комісара цікавили мотивація батьків і дітей щодо вивчення української мови, відчуття у них власного українського коріння, використання української мови в сім'ї, перспективи отримання вищої освіти, зокрема в Україні.

Взагалі політика влади в сфері міжнаціональних відносин у національній республіці Башкортостан відзначається досить прихильним ставленням до гуманітарних потреб національних меншин. Можливо, в якійсь мірі це пояснюється тим, що башкири в Башкортостані самі фактично є національною меншиною.

Вельми прикметно, що під час перебування Верховного комісара в Башкортостані всі зустрічі проходили під пильним контролем представників влади, а напередодні керівникам української громади натякнули, що вони матимуть можливість реабілітуватися за свій резонансний лист-звернення до Президента Росії 2006 р. щодо проблем української меншини в Росії (додається).

13 березня Верховний комісар відвідав Вороніж, побував в школі № 91, де українська мова викладається факультативно. Завдяки доброму знанню англійської мови вчителька **Надія Кривцова** змогла донести гостям, що українська мова в школі вивчається лише завдяки ініціативі та при допомозі – моральній і матеріальній – батьків і українського товариства «Перевесло», а місцева влада надає «підтримку» у вигляді оплати вчителю 200 рублів щомісяця.

Характерно, що серед російських учасників зустрічей були такі, хто висловлював здивування метою візиту Верховного комісара ОБСЄ, не відаючи про такі проблеми, як задоволення гуманітарних проблем національних меншин, зокрема українського населення. Лише від радника Верховного комісара багато учасників зустрічі в обладміністрації дізнались, що Росія як держава згідно з нормами міжнародного права має певні зобов'язання щодо забезпечення освітніх та інших прав меншин. Учасникам місії Верховного комісара довелося переконувати одного з представників громадськості в тому, що громадяни Росії – українці, а також вірмени, узбеки, татари та ін. – є такими ж платниками податків, як і громадяни російської національності, і мають конституційне право на навчання рідною мовою. І підтримувати такі ініціативи в Росії зобов'язана Російська держава, а не Україна, Вірменія, Узбекистан.

Голова товариства «Перевесло», професор Воронежського державного університету **Микола Бірюк** зазначив, що на півдні області значна частина населення на побутовому рівні користується українською мовою, причому ні читати, ні писати по-українськи люди не вміють, а вміють лише говорити. Багато хто з російських науковців, не кажучи про чиновників, вважають цю говірку «південним діалектом російської мови». В той же час співробітники ВДУ **Геннадій Ковальов, Марія Авдєєва**, які уклали «Словник українських говорів Воронежської області», вважають цю мову українською і закликали вести «цілеспрямовану і послідовну роботу зі збереження культурної спадщини і самобутності другої за чисельністю національної групи населення Воронежської області». І держава повинна подавати в цьому підтримку, не перекладаючи відповідальність на ентузіастів з громадських організацій. Українська мова не повинна відчувати себе ізгоем на Воронежській землі». В цьому ж напрямі йдуть пропозиції товариства «Перевесло» про необхідність сприяння з боку державних органів вивченню української мови в місцях компактного проживання україномовного населення, розвитку і поширенні української культури. Приклад села Золотоношка в Башкортостані свідчить, що при проведенні державними органами послідовної політики в сфері міжнаціональних відносин можна досягти певного результату. На жаль, цей поодинокий на всю Росію приклад є винятком, який свідчить, що такої політики в Росії немає ні на федеральному, ні на місцевому рівнях.

Представники української громадськості вказували на вкрай негативний вплив політичного чинника в міжнаціональних відносинах. Професор ВДУ **Олександр Слінько** вважає, що «в Росії сьогодні тиражується однобічна думка про Україну, а опонентів не хочуть слухати та і не дають їм слова. Політики таким чином ... ущемляють національну самосвідомість вихідців з України ...».

Після візиту Кнута Воллебека воронезькі ЗМІ дали ряд повідомлень, які, на жаль, обмежилися протокольною частиною, не вказуючи мету його приїзду. В телесюжеті на екрані з'являлися сумний хлопчик, що співав «Червону руту» прямо за шкільною партою, російські і вірменські підлітки в коридорі, школяр-таджик, які говорили про дружбу між дітьми різних національностей, про те, що у них ніколи не було розбіжностей на національному ґрунті, про любов до Батьківщини – Росії. На запитання товариства «Перевесло» автор телесюжету

пояснив, що звернувся за допомогою до директора школи **Лідії Потапової**, яка, не зважаючи на оголошену мету місії ОБСЄ, заявила, що «ми не допустимо націоналізму, якоїсь національної винятковості в наших стінах» (?!).

Треба відзначити досить сухий офіційний прийом місії Верховного комісара в Москві. На відміну від регіонів адміністрація не зверталась до українських організацій, не влаштовувала спільного обговорення проблем української освіти (можливо, треба було б пояснювати причини ліквідації Українського освітнього центру при середній школі № 124; зрозумілої відповіді від влади досі немає, лист до Президента Росії додається). Центральні ЗМІ практично обійшли мовчанкою візит Верховного комісара. Окрім всього, це може свідчити про відсутність відкритості, системності в провадженні національної політики російської владної вертикалі.

ОБСЄ порушило непросту й дуже важливу справу. Українська громада Росії має надію, що результати проведеного дослідження і виконання рекомендацій Верховного комісара ОБСЄ для Російської Федерації поліпшить стан української освіти в Росії, сприятимуть налагодженню співробітництва держави і громадськості.

Повідомлення і матеріали опрацював
співголова ОУР і ФНКА УР
Валерій Семененко